

BURADA ARALIK 2008 İLE EYLÜL 2010 TARİHLERİ ARASINDA KALEME ALINMIŞ VE OKULLARDA DİN DERSLERİ KONUSUNU İŞLEYEN SEKİZ YAZI BULUNMAKTADIR.

Azınlıkça için H. Millas'ın yazdığı yazı – Aralık 2008

Okullarda Din Dersi ve Dini Bayram Tatilleri

Bu iki konu arada gündeme gelmekte ve tartışılmaktadır. Din dersi konusunda başlıca dört öneri söz konusu: a) Okullarda ülkenin yaygın ya da egemen dini bütün öğrencilere öğretilsin, b) Okullarda isteyen bu dersi alsın istemeyen almasın, c) Okullarda belli bir din öğretilmesin, bunun yerine bütün dinler için bilgi verilsin ve ahlak konuları vurgulansın, d) Din dersleri okullarda hiç okutulmasın ve isteyen dinini kendi din adamlarından öğrensin. Her önerinin ayrıntılı varyasyonları da var. Örneğin, bu dersi seçmek istemeyen, nedeni de bildirecek mi, başvurmayı öğrenci mi yapacak yoksa anne babası mı, gibi. Ama şimdilik bu ayrıntılara girmeyeyim.

Dini bayramlardaki tatiller konusunda da tartışmalar var. Azınlıklar kendi tatillerini yapsın, her dini cemaat kendi bayram gününde tatil hakkı olsun deniliyor. Türkiye’de bir yanda bu yaklaşıma sıcak bakılıyor bir yanda da bu ‘hakkın’ hangi azınlık guruplarını içereceği tartışma konusu oluyor.

Bütün bu tartışmaların berisinde bir varsayım ve anlayış gizli. ‘Gizli’ diyorum çünkü bu

varsayımlar tartışılmıyor, gündeme gelmiyor. Sanki bazı konularda toplum içinde bir konsensüs sağlanmış ve tartışılacak bir konu yokmuş gibi davranılıyor. En başta bazı kimseler ‘din gurupları’ derken akıllarındaki şemaları kastediyorlar. Onlar din olarak ne algılıyorlarsa, gerçeğin de bu olduğuna inanmaktadırlar. Bu insanlar ülke yönetiminde söz sahibi iseler, sonunda da kendi görüşlerini bütün topluma kabul ettirmek istemektedirler. Aslında bu insanların hakkını yememek de gerek, çünkü samimi olarak dinlerin kafalarındaki şemaya göre sınıflandırılmasının gereğine inanıyorlar. Bu düşüncelerinin berisinde ne kötü niyet, ne de iki yüzlülük vardır (Hoş, böyleleri de vardır kuşkusuz).

Buna örnek olarak Türkiye’deki tartışmalara bakalım. Söz dönüp dolaşıp azınlıkların din eğitime ya da bayramlarında yapacakları tatile gelince Ermeniler, Yahudiler, Rumlar diye sınıflamaları duyuyor ve okuyoruz. Oysa din gurupları resmi antlaşmaların, hukuki metinlerin, nüfustaki kayıtların lafzına göre sınıflamak yeni haksızlıklar doğurmaktadır. Örneğin bütün Rumların aynı dini bayramları izlediklerini kim ve hangi yetki ile kararlaştıracak? Örneğin, Rumlar arasında ‘Eski Takvimi’ izleyen ve bayram günlerini ona göre saptayan bir kesim vardır. Eğer resmi ve ‘çoğunluğu’ temsil edenlere sorulursa bu kez de azınlığın azınlığı olan bu kesimin hakkı ihlal edilecek. Bildiğim kadarıyla Ermeniler arasında da farklı mezhepte insanlar var. Müslümanlar da (bunlara da Gayri Gayri-Müslimler diyebiliriz) keza, bir çok guruptan oluşur. Örnek bile vermek istemiyorum çünkü bu konuda konuşmak bile sorun.

Devlet yetkililerinin ya da egemen güç kaynaklarının insan guruplarını kendi anlayışlarına göre sınıflamaları ve ona göre dini eğitim vermeleri ya da tatil bağışlamaları keyfi olması bir yana haksızlıktır da. Hiçbir yetkili kimin hangi inanç gurubunda olduğuna karar veremez, vermemelidir ve hele verememelidir. İnanç ve inancın toplumca tanınması devlet ve otorite işi değildir. Hoşgörü ya da laiklik diye dövünenlerin de bunu anlamaları ve ona göre davranmaları gerekir. Dini tercih kişisel bir haktır. Hangi dini cemaate dahil olunacağı da kişisel bir hak olduğu gibi.

Bu konularla ilişkili ikinci ilke, kimseden inancını açıklaması da istenemez olduğudur. ‘İnancını söyle, eğitimi ve tatilini ayarlayayım’ anlayışı da çok sorunludur. İnancın açıklanmasını gerektiren her uygulama insan haklarının ihlalidir (en azından AB çerçevesinde). Bundan dolayı din eğitimi ve dini tatiller konusunda çelişkiler içermeyen uygulamalara gitmek gerekmektedir. Örneğin Yunanistan’da uygulanmak istenen, ‘dini farklılığını söyle seni din dersinden muaf tutalım’ anlayışı düpedüz insan hakları ihlalidir. Bir kimsenin (öğrencinin ya da anne babanın) günümüzde inancını açıklama durumunda kalması toplumsal bir ayıptır da.

Bütün bunların ışığında yapılabilecekler bellidir. Din dersleri konusunda en radikal çözüm din eğitimi her din gurubuna bırakmak ve devlet okullarının ve devletin aradan çıkmasıdır. Yok eğer din dersleri okullarda okutulması devam edecekse, bu kez de her öğrencinin (reşit

olamadığı durumda da anne babasının) okulların sunduğu din dersini alıp almaması konusunda, hiçbir gerekçe göstermeden, isteğini beyan etmesinin yeterli sayılmalıdır.

Dindarların tatilleri konusu daha kolay halledebilir. Yetkililer bütün öğrenciler için bayram tatili olarak belli sayıda tatil gününü saptayabilir. Öğrenciler yıl içinde hangi günlerde bu tatillerini kullanacaklarını belirlerler. Birkaç günlük tatil haklarını kullanırlar. Bu uygulama ile ne dinlerini ve inançlarını ne de dinsizliklerini beyan etme durumunda da kalmazlar. Doğal olarak bu yol seçildiğinde ve ilan edilen ilkelerle tutarlı olmak için, 'laik devletin' okulları ayrıca 'resmi' (her ne demekse) dini bayramlarda bütün ülke çapında tatil yapmamaları gerekir.

Bu çözümlerin uygulanmasının karşısında engel olarak iki yüzlülük ve samimiyetsizlik vardır. Kimi yetkililer bahaneler uydurarak bu tür köklü çözümlere karşı çıkıyorlar. Çünkü onların kafasında ya belli anlayışları ve inancı çocukların kafasına yerleştirme niyeti vardır, ya yurttaşlara ve azınlıklara haklar tanımak istememektedirler, ya da çoğunluğu rahatsız edip oy kaybetme kaygısı içindedirler. Nispeten kolay olan çözümlere gitmek yerine döne dolaşa aynı şeylerin tartışılıyor olmasının nedeni de budur. Yine bu yüzden, herhalde bu konular uzun süre tartışılacak, yarım yamalak çözümlere gidilecektir. Bu tür tutuma eskiden idare-i maslahat denirdi. Şimdi göz boyamak deniyor galiba.

*

Herkül Millas'ın ilgili konuda ve 19 Mayıs 2010 tarihli yazısıdır - TASLAKTIR.

“Doğu pozitivizmi”:

İlköğretim ve Ortaöğretim’de kullanılan

“Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi”

ders kitapları konusunda bazı düşünceler

4. sınıftan 12. sınıfa kadar ders kitabı olarak kullanılmak üzere hazırlanan, dokuz kitap okundu. Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları yayınevinde 2008 ve 2009 yıllarında basılmış olan bu kitapların kimileri birinci, kimileri ikinci, üçüncü veya dördüncü baskıdır. Her bir kitabın birkaç yazarı olmuş, bu yazarlar farklı kitaplarda kimi zaman aynı, kimi zaman farklı olmuştur.

Burada önce bu kitapların olumlu yanlarına sonra da eksiklik saydığım bazı yalarına değineceğim.

Kitapların olumlu yanları:

- Kitabın düzeni, resimleri ve dili çocukların yaşına uygun görünmektedir. Bu katkımda kitapların içeriğine öncelik vereceğinden bu konuda ayrıntıya girmeyeceğim.

- İslam ve Kur'an konusunda öğrencilere ayrıntılı ve anlaşılır İslam'a uygun bilgi verilmektedir.

- Farklı dinlere saygı ilk kitaptan başlayarak hatırlatılıyor. Farklı din olarak dördüncü sınıf kitabında kısaca Hristiyanların kilisesi ve Yahudilerin havrası hatırlatılıyor (4/26). [\[1\]](#)

- Ahlakla ilgili verilen tavsiyeler ve örnekler kuşkusuz yararlıdır.

- Türkler arasında İslam'ın yayılmasına katkısı olanlar arasında Hacı Bektaş Veli'ni adı ilk kez 6. sınıfın kitabında - Alevilik sözü geçmeden – görölüyor (6/136, 142, 143). Mevlana ve Ehlibeyt'ten de bu kitapta söz ediliyor (154).

- Anayasa ve dinin buyrukları arasında uyum olduğu yazılıyor (7/94). Dolayısıyla Anayasa'ya saygınlık aşılanıyor.

- 7. sınıf kitabında "tasavvuf edebiyatı" kapsamında ilk kez tasavvuftan da söz ediliyor (121).

- Laiklik de açık bir biçimde açıklanmakta "Devlet dini inanç ve düşüncelerin belirleyicisi değildir. Vatandaşlar tam bir inanç, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir" denmektedir (7/126). Bir sonraki sayfada şunlar da vardır: "Bağnaz kişiler ... herkesin kendileri gibi düşünmesini ... isterler" denmektedir. [Ancak şu çelişkili anlayış da eklenmiştir: "dindar kişiler bağnaz olamazlar ... çünkü bu kişiler dinlerini özgür iradeleriyle ... benimsemişlerdir (7/127)]

- Dinde zorlamanın yok olduğu söyleniyor (8/24 ve 99; 10/92).

- İlk kez 8. sınıfta Alevilik ve Mevlevilikten de kısaca söz ediliyor: Ahilik, hoşgörü ve tasavvuf bağlamında (8/96). 11. Sınıf kitabında da (53).

- Din anlayışında farklılıklar zenginlik olarak gösteriliyor (8/97).

- Vicdan hürriyeti hatırlatılıyor (8/100).

- Hinduizm ve Budizm gibi ilahi olmayan dinler de tanıtılıyor (8/138).
- Dinler arasında ortak değerlerin hatırlatılması da olumludur: doğruluk, iyilik, saygı gibi... (8/144).
- Herhalde bu kitaplarda ilk kez, öğretilenlerin ve aşılanların – herkes için geçerli olan doğrular olarak değil de - “İslam’a göre” olduğu sözü geçiyor (9/10).
- “Laik devlet... din ve inançlar karşısında tamamen tarafsızdır” deniliyor (9/87).
- Din değiştirme özgürlüğü de tanınmaktadır (10/92).
- İnanç propagandası yapmak (dini yaymak) bir haktır deniliyor (10/93).
- Farklı ibadetlere, özel hayata saygı hatırlatılıyor (10/94).
- Vatandaşların haklarını arama konusunda bilgiler ve hak arama yollarının öğretilmesi çok değerli (10/99).
- Hz. Ömer zamanında Müslüman olmayanlara iyi davranılmış olması öğreticidir (10/114).
- İlk kez Şii’lik’ten – ve “siyasi mezhep” olarak – söz edilmesi 11. sınıf kitabında görülüyor (11/63).

- İslam'daki siyasi/itikadi yorumlar ayrı ayrı anlatılıyor (11/62-71).
- Medeniyetler arası diyalog övülüyor (11/79).
- Savaşın dinler tarafından kötülendiği anlatılıyor (11/84).
- Fatih Sultan Mehmet'in farklı dinden kimselere tanıdığı haklar hatırlatılıyor (11/85).
- İslam'da mimari, müzik, edebiyat gibi konular ele alınıyor (11/94).

Kitapların olumsuz yanları:

(Aşağıdaki sıralama önem sırasına göre değildir; kitapların sınıf sırası izlenmiştir.)

- Bütün kitaplarda ve sürekli olarak “biz” ve “bizim” söylemi kullanılıyor (örneğin Hz Muhammed yerine “peygamberimiz”). Dolayısıyla öğretilenlere ve inananlara katılmayanlar dolaylı olarak (hatta doğrudan da) dışlanma duygusu yaşayabiliyorlar.
- İlle de bir “halk fıkrası” anlatma uğruna kimi zaman tuhaf ve absürt hikayeler anlatılıyor. Örneğin (4/15) Hoca fıkrası konusunda öğrencilerin yorumu istenmekte oysa bu fıkroda “dua” saçmalığa varmakta.
- Eski bir Arap uygulaması olan bebeklerin yabancılarca büyütülmesi olayından da öğrencilerin ne anlayacağı kuşkuludur. (4/56).

- Vatanı sevmek, bu uğurda ölmek, seve seve askere gitmek din dersi konusu olmadığı açıktır (5/137,138). İslam'da sözü edilen "Allah yolunda" ölmekten söz edip bunu "vatan için ölmek" biçiminde yorumlamak anakronizm ve dolayısıyla kritik düşünme yöntemine karşı bir eğitim olur. "Vatan" konusu "yurttaşlık" dersinde verilmesi gereklidir.

- Bütün bu kitaplarda ahlak konusu ele alınırken ahlakın referansı din ve özellikle Kur'an'dır. Sonunda öğrenciler toplumbilimsel bir gerçek olan dinden bağımsız ahlak olabileceğini de öğrenmiyorlar. Ahlaktan anladıkları din buyrukları oluyor (örneğin 6/109-132).

- Olaylar, değerler ve ilgili yorumlar, "dinimiz böyle diyor" diye anlatılmamakta, din açısından ve tek doğru olarak anlatılmaktadır. Bu "doğruların" öğrencilere "İslam açısından bu böyledir" diye öğretilmemektedir. Bu anlayış yaygınlaştığında ve içselleştirildiğinde inançla bilim arasındaki ayırım yok olmaktadır (Örneğin 8/16). Zaten bu kitaplarda bir kez bile inancın bilimden ayrı bir anlayış ve yaklaşım olduğu söylenmemektedir. Söylenen, İslam'a tam uymayan farklı görüşlere "hoşgörü" gösterilmesidir. Bu anlayışın örnekleri aşağıda sergilenmektedir.

- Mantık yolu ile dinin (İslam'ın) doğruluğunu kanıtlamak kaygısı zaman zaman aşırılığa varmıştır. Çevremizle ilgili bazı gerçeklerden genel dini sonuçlar çıkarma isteği "sürekli yaz mevsimi olsaydı ne olurdu?" gibi sorulara neden olmuştur (5/18). Böylece "evrendeki düzen" kanıtlanmak istenmekte. Oysa ekvatora yakın ülkelerde devamlı yazdır!

- "Zengin insanları da fakir insanları da Allah yarattı" cümlesi de (5/23) Anayasa'da geçen "sosyal devlet" gereği ve yükümlülüğü ile çelişir gibidir.

- Bazı açıklamalar ve yorumlar "çok seslilik" ve demokrasi ilkesi ile tam bir çelişki oluşturmaktadır. Tek Allah'ın gereği, tek başbakan, tek vali, tek muhtar hatırlatılarak "kanıtlanmaktadır". "Bunlar birden fazla olsaydı yetki kargaşası sonucu ülkede, toplumda, sınıfta düzensizlik yaşanırdı. Birinin evet dediğine diğeri hayır diyecekti. Düzeni sağlamak mümkün olmazdı" (5/24) gibi anlayış çağdaş anlayışlarla, yasa ve anayasa ile uyumlu değildir. "İki Allah olsaydı bir kar biri yağmur yağdırmak isterdi" gibi tartışmalar ve "muhakeme" herhalde en yararlı mantık dersi sayılamaz (5/25). [Sonra biri çıkar "sulukar yağdırırlardı" deyiverir!]. Böyle anlayışlar çoğulculuğun anlaşmazlıklar doğuracağı anlayışını beslemektedir.

- 6. Sınıf kitabında Hristiyanlıkla ilgili kısa bilgi hatalar içeriyor. İncil Allah tarafından İsa'ya verilmemiştir; "Grekçe" değil elimizdeki en eski İncil Yunancadır; Hristiyanların çoğu değil hepsi İncilleri kabul eder (6/32).

- 34 sayfalık ve fotoğraflı "namaz" öğretimi bölümü camide uygulamalı olarak öğretilmesi daha kolay, çabuk ve pratik olur herhalde.

- Alevi sözü sanki kasıtlı kullanılmamış izlenimi doğuyor ilgili bazı yerlerde (6/153, 154).

- İslam'ın yüceltilmesi amacıyla olsa gerek, İslam'la ilgili bazı yazılanlardan öğrenciler yanlış sonuçlar çıkarabilirler. Örneğin, "Hz. Peygamber İslam'a davet etmeden önce ... toplumda insanlar, hürler ve köleler olmak üzere sınıflara ayrılmıştı" (7/74) sözünden o denemden sonra kölelik kalkmıştı sonucu çıkar.

- Vatandaşlar arasında din, dil vb gibi farkları gözetilmeden herkesi milletin parçası sayan Anayasa ile uyum içinde olmayan cümleler görülüyor: "Bir milletin manevi kültür öğeleri ise din, dil, tarzlarından meydana gelmektedir" (7/117).

- Bilimin ve dinin farklı olarak açıkladığı fizik ve biyoloji olaylarının dinle ve tek doğru olarak anlatılmasının örneği olarak 8. sınıf kitabının ünite 1'i gösterilebilir (8/14-18; 10/9-13; 11/10-14). Bu konudaki pozitivist tartışmalar – dünyanın birçok ülkesinde- dinin ayrı bir alan olmasının tanınmasıyla hallolunmuştu; bu konuyu yeniden tartışmaya açmak herhalde toplumsal uzlaşmaya en kestirme yol değildir.

- Din tanımı evrensel değildir. Bu kitaplarda din dendiğinde İslam anlaşılmaktadır: "Din, Allah tarafından vahiy yoluyla gönderilen, insanları kendi özgür iradeleriyle iyiye ve doğruya yöneltmeyi amaçlayan kurallar bütünüdür" denmekte ve devamında bu yolun "ahiret mutluluğu" sağladığı da eklenmektedir (8/85). Dinle İslam'ın anlaşılması, dinlerin özgür irade sonucu olamayacağı gerçeğinin hatırlatılmaması "din kültürü" ile "İslam kültürü" anlaşıldığının belirtisidir. Bu ise laik ve tarafsız devlet anlayışı ile uyumsuzluk içermektedir.

- Bu kitaplarda tekrarlar pek çoktur. Tipik örnekler olarak Hz. Muhammed'in hayatının ve

Tasavvufla ilgili önemli kişiliklerin hatırlatılmasıdır. (8. sınıf, ünite 3, 94, 101).

- 9. sınıf kitabının 1. Ünitesi'nde İslam dışında farklı dini ve felsefi inançlar ele alınmakta. Ancak ateizm (ve agnostisizm) ele alınırken bu görüşlere saygısızca davranılmıştır. Farklı görüşü tarafsız bir biçimde tanıtmaya yerine (veya en azından görmezlikten gelerek hiç sözünü etmeme yerine) yanlış bilgiler üretilerek polemik yapılmaktadır. “Batı dünyasının bazı filozofları tarafından benimsenmiş (olan ateizm) günümüzde düşünsel dayanaklarını yitirerek zayıflamıştır” hükmü keyfi bir biçimde getirilmektedir (9/15). Oysa istatistikler ateizmin son on yıllarda batı toplumlarında arttığını göstermiştir.

Ateistlerin evrendeki gelişmeleri “tesadüfle” açıkladıkları da tabi ki doğru değildir. Ateizm ile “satanizmin” ilişkilendirilmesi ise çok tehlikeli bir yaklaşımdır. (Anlamsız bir görüştür de: şeytanın varlığına ateistler değil dindarlar inanır.) Sözde ateizmden kaynaklanan satanistlerin (yani şeytana inananların) işkenceler ve şiddet uyguladıkları, huzuru bozdukları anlatılmaktadır. Bütün bunlar “ruhsal bunalım ve milli duygularda olumsuzluk” olarak gösterilmektedir. Ateistler tehlikeli, zararlı, olumsuz kimseler – hele şeytana tapanlarla ilişkili - olarak sergilenmesi toplum içinde huzursuzluk ve ötekileştirmeler yaratacaktır. Aslında bu yazılanlar bir kesim yurttaşların dışlanması ve hedef gösterilmesi gibi de okunabilir.

Aslında İslam'ı sevdirmek ve benimsetmek adına bu anlayışla bağnaz bir yaklaşım beslenmektedir.

- Bu 8. Kitapta da Hz. Peygamberin hayatı, temizlik ve ibadet konularında tekrarlar vardır.

- Milli seciye, yani milli karakter gibi – 19. yüzyılda ırkçı anlayışlar yüzünden çok moda olan – tartışmalı konuların bu din kitaplarında yer almaması daha doğru olur (9/74).

- 10. kitabın başında Batı felsefi ekollerinin temel tanrı varlığı ispatları (Aristo, Anselm gibi) ama isim anmadan verilmektedir (10/9-13). “Başka tanrılar da olsaydı ne olurdu” gibi hayali durumların tartışılması – ve yaygın farklı tezlerin öğrencilere duyurulmaması – bu din kitaplarını öğretici olmaktan çok benimsetici olduklarını göstermektedir. Bu ise devletin (ve tabi okullarının) bu konulardaki “tarafsızlığı” ile çelişmektedir.

- “Dinimiz içkiyi haram kılmıştır” gibi bir cümle ile “İslam’a göre içki haramdır” gibi bir cümlenin büyük farkını bu kitapların yazarları göz önüne almamış gibidir (10/100).

- 12. sınıf kitabında daha önceki kitaplardaki konuların tekrarı var. (Dünya dinleri, Hz. Peygamberin, tasavvuf konuları bu kitapta da tekrar edilir. (Bu tekrarlarlara neden gerek görülüyor?)

- Hristiyanlık anlatılırken bu din de Kur’an’a göre anlatılıyor: “Kur’an-ı Kerim’e göre Hz. İsa...” veya “Kur’an-ı Kerim ... İncil’in .. rehber olduğunu belirtir”, biçiminde 12/101). Yani bu din kitaplarında verilen “din kültürü” dersleri belli bir din anlayışının kültür birikimidir.

- Bu kitapların hazırlanmasında farklı dinleri bilenlere danışılmadığı izlenimi de edinilmektedir. Örneğin Hristiyanlığın Güney Amerika’da “kıyı kesimlerinde” bulunduğunu yazmak bunu bir işareti sayılabilir (12/101).

- Farklı dinler konusunda uzman olmadığım için bu tür taraflı ve yanlış bilgilerin ne derecede bulunduğunu söylemekte tereddütlüyüm. Alevilik konularında yazılanların tarafsızlığı konusunda ciddi şüphelerim var (12/57-67). Alevilerin pratiklerinden özellikle söz edilmediği izlenimi edindim. Özellikle Vahdet-i Vücut konusunda hiç söz edilmemesi (gözümden kaçmadıysa!) bu kuşkuvarımı artırdı.

Genel değerlendirme, sonuçlar

- Söz konusu okul kitaplarında laiklik anlatılmaktadır: “Laik devlet... din ve inançlar karşısında tamamen tarafsızdır” (9/87). “Devlet dini inanç ve düşüncelerin belirleyicisi değildir. Vatandaşlar tam bir inanç, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir” (7/126). Ayrıca herkesin aynı inançta

olmasını istemenin de bağnazlık olduğu savunulmaktadır: “Bağnaz kişiler ... herkesin kendileri gibi düşünmesini ... isterler” (7/127). Ancak “dindar kişiler bağnaz olamazlar ... çünkü bu kişiler dinlerini özgür iradeleriyle... benimsemişlerdir” (7/127) de denmektedir. Dinde zorlamanın olmaması gerektiği de sık sık vurgulanmakta (örneğin 8/24 ve 99; 10/92).

Ancak söz konusu din dersleri

1. “zorunlu” ders olarak verilmekte.
2. Devlet ise din konusunda “tamamen tarafsız” değildir. Tam tersine devlet okullarında belli bir din/inanç öğretilmekte ve hatta bu inanç en son ve en doğru olanıdır diye öğretilmektedir.

- Bu kitaplarda egemen olan anlayış dinleri tanıtmak ve öğretmek değildir; belli bir dini ve yorumunu sevdirmek ve benimsetmektir. Bu anlayışın varlığı kitaplarda kullanılan ifadelerden ve özellikle tekrarlardan da açıkça görülmektedir. Bunun yapılması, her din grubunun en doğal hakkı olsa da, devlet okullarında zorunlu ders olarak bütün öğrencilere verilmesi “devletin tarafsızlığı ile” çelişmektedir.

- “Farklı inançlar” eksik ve yanlış anlatılmaktadır (Hristiyanlık, Alevilik, Ateizm vb.). Bu gibi inançların bunlara sempati duyanlarca yazılması veya en azından daha tarafsız olanlarca yazılması gerekli görülüyor. Belli bir inancı izleyenlerin “farklı” olana tarafsız bakamadıkları açıkça belli olmaktadır.

- Kitaplardaki bazı anlayışlar T.C. Anayasası’yla da çelişmektedir. Örneğin millet (ve dolayısıyla vatandaşlık) tanımı dine dayandırılmaktadır: “Her milletin kendine has dini ... bayramları bulunur” (5/106). Bu anlayışa göre çoğunluğun dini “milletin” dini sayılmaktadır. “Millet olarak ... dini bayramlarımızda ... toplum olarak birlikte seviniriz” gibi cümleler (5/106), öğrencilere dini cemaat anlayışına dayalı bir “millet” algılaması yaratmaktadır. Yani “milletin” dini bayramlarına, kendi farklı inançları yüzünden katılmayanlar “toplum olarak birlikte sevinen” toplumun dışında algılanmaktadırlar. Yazarların böyle bir anlayışı benimsedikleri izlenimi bu kitaplara yaygındır.

- Bu kitaplarda egemen çaba bir inancın ne denli doğru olduğunu göstermektir. Amaç bir dini veya inancı tanıtmak hatta öğretmek değildir, bu dinin ne denli doğru ve üstün olduğunu “kanıtlamaktır”. “Bilimin de ispatladığı gibi” söylemiyle “benim” dinim en doğrusudur dendiğinde, “ötekinin” inancına saygısızlık edilmiş olunuyor. Çünkü o da kendi inancının “sizin” inancınıza

göre daha üstün olduğuna inanmaktadır. Çağdaş din öğretilerinin amacı artık kimin doğru kimin daha az doğru olduğunu tartışmak değildir. Herkes bildiğini ve inandığını çocuklarına anlatır ve bu tür “yarışlara” kalkışmaz. Bu açıdan bakıldığında bu kitaplarda önemli sıkıntılar ve eksiklikler görülmektedir.

- Kur'an ve İslam bir “inanç” ama aynı zamanda bir doğruluk (ve hatta bilimsellik) olarak tanıtılmaktadır. Birçok kez dini inancın nasıl “mantıkla”, “bilimle” kanıtlandığı anlatılmaktadır. Bir inancın her türlü tartışmaya son veren bir “doğruluk” olarak benimsetilmeye çalışılması, burada “Doğu pozitivizmi” diye adlandıracağım bir anlayışa işaret etmektedir. Böyle bir anlayış hem dini ve öğretilenleri “son ve tartışılmaz” doğrulara dönüştürmekte hem de farklı görüşlerin artık “meşru” ayılmamasına neden olmaktadır. Bu yaklaşım öğrencilerin kritik düşünce gelişmelerini engellemektedir.

- Belli ki bu tür bir “bilgi” aşılması toplumsal uzlaşma, birlikte yaşama, karşılıklı anlayış ve saygı konularında ciddi sıkıntılar yaratabilir. Ulusal mutabakat bu tür “yarışlar” yüzünden yara alabilir.

- Bu kitaplar çok tehlikeli bir tartışmayı sürdürür gibidir. Bu kitaplar “bizim dinimiz en doğru olanıdır, öteki inançlara benzemez, zaten bu bilim ve mantık ile de kanıtlanabilir”, der gibidirler. Böyle bir tez tabi ki karşı tezini de tetikler ve doğurur. Kısacası, kitaplardaki görüşler eleştirel düşünceye ters düşen din kaynaklı “Doğu pozitivizmi” diyebileceğimiz bir anlayışla kaleme alınmıştır.

**

H. Millas'ın 'Azınlıkça' (Gümölcine) ve 'Agos' (İstanbul) için yazısıdır - Temmuz 2010

Meşrulaştırılan Ötekileştirilme

Geçenlerde (27/6/2010) Hürriyet gazetesinde bir haber vardı: AB Genel Sekreterliği, yazışmalarında “gayrimüslim” yerine “farklı inanç grupları” kavramını kullanma kararı almış. Devlet Bakanı Egemen Bağış, Süryani Kadim Ortodoks Patrik Vekili Yusuf Çetin’in “Aramicede müslim, ‘inanan’ anlamına geliyor, bizi ‘gayrimüslim’ kavramıyla tanımladığınızda inanmadığımızı söylüyorsunuz” uyarısı üzerine değişikliğin yapıldığını söylemiş. Bakan şunları da eklemiş: Bu dilbilimsel açıklama sayesinde fark ettik ki hata yapıyoruz. Bu dilbilimsel ve teolojik uyarıyı hükümetteki arkadaşlarımla da paylaştım; ‘Gayrimüslim’ kavramını kullanmaktan vazgeçtik.

Haberin duyurulma biçiminden ve bakanın memnun ve kıvancını gizlemeyen halinden bu değişikliğin olumlu bir adım olduğu sonucuna varmamız gerekiyor. Hem artık kimseye “inançsızsın” denmeyecek hem de azınlıktan birilerinin istekleri göz önünden alınacaktı. Ama kendi hesabıma ne yazık ki bu sevinci yaşayamadım. Nelere takılıp kaldım, neler geldi aklıma neler!

En başta, bakanın söylediklerine inanılırsa, yüzyıllarca azınlıklara (Hıristiyanlara ve Yahudilere) “Gayrimüslim” denirken “inançsız” yani kâfir/gâvur denmiş. Oysa ben bir azınlık üyesi olarak bu terimde böyle bir yermeyi hiç hissetmemiştim; ve hâlâ hissetmiyorum. Lozan Antlaşmasının Fransızca metnindeki (ki anlaşmanın aslıdır) “minorités non-musulmanes” terimini, bütün dünyanın anladığı biçimde, ben hâlâ “Müslüman olmayan azınlıklar” anlamında anlıyorum. Ama Müslüman olmayan azınlıkların “farklı bir inanç” üyesi oldukları nasıl biliniyor?

Batı Trakya’daki azınlığın “Türk” olduğu resmi tezi de bu arada değişmiş oluyor mu? Batı Trakya’daki “musulmanes” da şimdi, Yunan resmi tezine göre “farklı bir din grubu” olmuş oldu mu? Yoksa, bugüne dek olduğu gibi, hâlâ bir tarafta dini gruplar ama öteki yanda etnik gruplar mı görülüyor?

Bir sözün (ve kelimenin) etimolojisi başkadır, anlamı başkadır. Etimolojiye bakıp anlam çıkarmaya başlarsak konuşamaz oluruz. Bir örnek verip bu etimoloji/anlam anlaşmazlığına bir açıklık getireyim. “Azınlıkların durumu bir trajedidir” dendiğinde ve “trajedi” kelimesinin

etimolojisine baktığımızda “tragos-odi”yi buluruz; yani “keçinin şarkısını”! Şimdi birileri çıkıp sen azınlıkların durumunu keçinin şarkısına benzettin derse ne olacak! Örnekler sonsuzdur: opera “iş”, Avrupa “Zeus’un Fenikeli sevgilisi”, lezbiyen “Lesbos/Midilli sakini” mi sayılacak? Yani ben dilbiliminin algılama konusunda farklı bir inanç grubundayım! Etimolojileri bir yana bırakmak şart diyorum.

Ama bir an için bu etimoloji anlayışını kabul etsek bile mantıken vardığımız nokta başka sorunlar içeriyor. Saygılı davranarak hepimizin “inançlı” (yani “Müslüman”) sayılmamız gerektiğine göre, şimdi (tırnaksız ve Kuran’a inanan) Müslümanlarla (tırnaklı ve Kuran’a inanmayan) “Müslümanları” nasıl ayıracağız? “Gayri” sözü beğenilmediğinden “farklı” öneriliyor. Ama neden Hristiyanlar (ve Yahudiler) farklı sayılıyor da (tırnaksız) Müslümanlar farklı sayılmıyor? Bence onlar da farklı! Bana göre farklı... Aslında her inanç grubu öteki inanç grubuna göre farklıdır. Yalnız “bazı” grupları farklı sayarsak, zımnen inancın birini de “farklı olmayan” veya “normal” sayıyoruz demektir. Aslında bu düzenlemeleri yapanların aklında şöyle bir yapı var: Herkes ve her grup mutlaka bir dine bağlıdır. Türkiye’de normal olan din Müslümanlıktır; bunun dışında da bazı farklı inançlar var. Bu yeni terminoloji inanç gruplarını artık Müslim ve Gayri-müslim olarak değil, normal ve farklı olan olarak ele almakta.

Yani inanç temelinde saygılı olmaya çalışılırken (ki alanda saygılı olmaya çalışıldığından kuşum yok) toplumsal ve anayasal açıdan bir gerileme yaşanmaktadır. Gündeme dolaylı olarak asıl olan ve farklı olan dinler ve gruplar kategorileri gelmiş olmakta. Ama belki daha önemlisi negatif bir tanımlama ile (“Müslüman olmayan”) Lozan Antlaşmasında tanınmış olan azınlıklar artık bir din grubu olarak ele alınıyor demektir: farklı *dinden* kimseler! Düne kadar Müslüman olmayanlar bir dine bağlı olmadan da (Müslüman olmamaları yeterliydi) azınlık üyesi sayılırken artık, farklı da olsa, “farklı bir dinin” üyesi veya bir dini cemaat olarak algılanmaya başlanacak. Yani azınlık üyeleri artık bir din grubu sayılmaktadır. Anayasanın laiklik ilkesine pek uygun olmayan bir sınıflamadan söz ediyoruz.

Ama asıl önemlisi, en nihayetinde, kime ne “diyeceğimiz” pek önemli değil, birilerine nasıl “davranacağımız” temeldir. “Bir şey demek” çok kolay “yapmak” zordur. İşin kolayına kaçarak bir şeyler “söylerken” de sorumluluklarımızdan kaçınmamız da kolaylaşıyor. Eskiden de gâvura gâvur denmemeye başlandı (veya denmemeye çalışıldı) da ne oldu ki? Bence (kimilerine göre ne yapacağımızı bilmediğimiz baş belası) azınlıklara din açısından değil de insan açısından ve hele eşitlik ve insan hakları açısından ve samimi bir biçimde bakabilsek iyi bir başlangıç olurdu. Yetmiş yıl boyunca kendi iradesi dışında “Gayrimüslim” olarak muamele görmüş biri olarak maruzatım böyledir!

*

Herkül Millas'ın 3/8/2010 tarihli Zaman Gazetesi için yazdığı yazı (202)

İnançlar: Söylem ve Pratik (1)

Din konusunun hassas bir konu olduğunu biliyorum ama neden hassas olduğunu tam olarak anlamış mıyım, pek emin olamıyorum. Aslında konunun kendisinin değil, bazı kişilerin bu konuda hassas olduğunu söylememiz daha doğru olur sanıyorum. Dini olur olmaz ve yanlış bir biçimde ele alırsanız “hassas” olmaya başlar; daha doğrusu bazı kimseler bundan rahatsız olur.

Aslında yalnız din değil, bütün inançlar için ve bütün inançlı gruplar için, yani herkes için bu böyledir. Kendine saygısı olan herkesin normal beklentisi kendisine ve dolayısıyla inancına da saygı duyulacağıdır. Bazı insanların kendi inançları konusunda “biz, inancımız söz konusu olunca hassasız” yaklaşımı ve söylemi ise ötekilerce (yani farklı inançlı insanlarca) saygısızlık olarak algılanabilir. “Ben inancım konusunda duyarlıyım” söylemi, “inanç konusunda senin gibi vurdumduymaz değilim ” diye de okunabilir. Bu söylem alınmalara neden olur. İnançları daha fazla veya daha az saygıya layık inançlar olarak, inananları da hassas ve hassas olmayanlar olarak sınıflandırmaya başladık mı, ayrımcılık da başlamıştır demektir: benim inancım senin inancından daha fazla saygıya layıktır anlayışı eşitliği reddeden anlayıştır. Buna demokratik olmayan anlayış da denir, saygısızlık da; buna ben “ötekine karşı duyarsızlık” veya “sınırlı empati” demeği tercih ediyorum.

Ancak bu genel ve kabulü oldukça kolay ilkelerden uygulamaya (yani pratiğe) geçtiğimizde ciddi sorunlarla karşılaşırız. Çünkü inançların eşitliği konusu bir paradoks (çelişki) içerir. İnanç, insanların doğru bildikleriyle ilişkili bir kavram. Benin inandığım, benim doğru bildiğimdir. Senin

veya ötekinin inandığı ise bana göre doğru olmayandır veya en azından tam doğru değildir. Bu durumda doğru bildiğimle doğru bilmediğim nasıl “eşit” ve hele “eşit değerde” olabilir? Bu eşitliği nasıl kabul edeceğim? İstemesek bile kendi inancımızı üstün görürüz. Örneğin, bu yazdıklarım benim doğru bildiklerimdir; siz okuyucu olarak farklı düşünüyor olabilirsiniz. Herkesin neye inanacağı tabi ki kendi kararıdır ve bu karara saygılı olmaya “mecburuz”. Ama bu mecburiyetimiz, insanların inançları konusunda özgür olmalarını kabul etmemizle sınırlıdır. Bizden farklı düşünene fikren katılmaya, onun söylediklerine uyum göstermeye, onun gibi konuşmaya ve hele onun gibi düşünmeye tabi ki mecbur değiliz. Bu durumda – pratikte, yani uygulamada - farklı farklı inançların eşitliğinden geriye ne kalıyor?

Uygulamadaki sorunlar

Bu sorunun yanıtı (bana göre) oldukça karmaşıktır. En başta farklı düşünceye ve inanca sahip olma özgürlüğü bu farklılığı ifade etme hakkını da içerir. İnanç bir insanın sır olarak saklayacağı bir yanı değildir. Buna çağdaş toplumlarda düşünce ve ifade özgürlüğü denir. Maalesef demokrasinin tam yerleşmediği ülkelerde “ifade” hakkının hakkı tam verilmiyor. Oysa insanın düşündüğünü ve inandığını açıkça söyleme özgürlüğü temel özgürlüklerden olup belki de en başta korunması gerektir. Ancak birileri kendi görüşlerini dile getirirken birileri de alınıyor, gıcunuyor, kızıyor, paniğe kapılıyor, korkuyor ve hakaret algılıyorsa ne olacak? Böyle durumlarda ifade özgürlüğü kısıtlanacak mı? Maalesef uygulamada kısıtlanmaktadır. Bu kısıtlamanın boyutu içselleştirilmiş demokratik anlayışla ters orantılıdır. Bolca karşılaştığımız “hakaret” algılaması ve ilgili tazminat davaları kısıtlanmış ifade özgürlüğünün bir işaretidir.

İfade özgürlüğünün sınırlandırılması yalnız mahkeme ve mahkûmiyet korkusu sonucu gerçekleşmez. Farklı görüşe, eleştiriye, hicve ve karikatüre tahammülsüz toplumlar insanlara otosansürü belletirler; insanlar kendileri bazı konuları ele almaz, çekingen, korkak ve giderek samimiyetsiz olurlar. Bu ikiyüzlü, içten pazarlıklı tutumlarına “saygılı olmak” diye göstermeye çalışırlar. Kimileri de tahammülsüzlüklerini “saygılı olmalısın” bahanesi altında saklarlar. İşte, demokrasinin ve ifade özgürlüğünün tam olmamasının, eleştiriye açık olmamanın bedeli de budur: kimin ne zaman samimi olduğunu bilemediğimiz bir çevrede yaşamaya mahkûm olmak.

Farklı inançlara eşit davranmak kapsamındaki “hoşgörü” kavramı da sorunludur. Sorunludur çünkü “hoşgörü” anlayışı, hoş görülmesi gereken bir (kusurlu) farklılığın varlığını kabul eder ve yeniden üretir. Eşitliğin gerçekten var olduğu çevrede hoşgörüye de zaten gerek yoktur.

Birilerinde hoşgörü gösterme alternatiflerinin bulunması toplumsal güçler ilişkilerinin eşitsizliğini gösterir (çünkü bu birileri hoşgörüyü göstermeme haklarını saklı tutarlar). İnançlar, “doğru olan” ve “doğru olmayan” veya “bizimki kadar tam doğru olmayan” diye algılanırsa (ki böyle algılanmasının “normal” olduğunu yukarıda söylemiştim) sonuç da böyle olur: insanların kafalarında eşit olmayan inançlar hiyerarşisi yerleşir.

Bu arada çevremizi tarafsız bir biçimde izlediğimizde bazı toplumların daha az “hassas” bazılarının ise daha “hassas” oldukları duygusuna kapılırız. Bu izlenimimiz yanıltıcıdır. Aslında inanç konusundaki duyarlılıklar pek farklı değildir – çünkü herkes doğru bildiğine ciddi bir biçimde inanır. Hissettiğimiz farklılık inanç alanındaki duyarlılık farkından değil, karşı görüşlere ve eleştiriye karşı tutumdan kaynaklanıyor. Farklılığa açık toplumlarda “hassasiyet” olarak dile getirilen tahammülsüzlük daha azdır.

Sonunda inançlar, farklı görüşler, “hoşgörü”, eleştiri gibi konular oldukça karmaşıktır ve iyi niyet ile güzel sözlerin ötesinde aşılması gerçekten zor sorunlar içerirler. Bu yazıyı yazmamın nedeni son zamanlarda Türkiye ve Yunanistan’da okullarda okutulan din dersi kitaplarını okumamdır. Genel izlenimim bu kitapların en büyük eksikliklerinin inançlara mesafeli olmamaları, kitapları yazarların kendi inançlarını tek doğru – veya en azından en doğru – diye kaleme almış olmalarıdır. Bu “eğitim” başka türlü olabilir mi sorusu yanıtı zor bir sorudur. Ama bu alandaki çözümler zordur diye konuyu ele almamak da çözüm değildir. Bu yazıyı bir giriş sayın, lütfen. İlk fırsatta okullardaki din dersi konusuna değinmek istiyorum.

*

Herkül Millas’ın 17/8/2010 tarihli Zaman Gazetesi için yazdığı yazı (203)

İnançlar ve Okullar (2)

Okullarda din dersi konusu birçok ülkede başlıca beş farklı öneri çerçevesinde tartışılır: 1) Ülkenin yaygın (veya egemen) dini bütün öğrencilere öğretilsin, 2) İsteyen bu dersi alsın istemeyen almasın, yani bu ders seçmeli olsun, 3) Okullarda belli bir din öğretilmesin, bunun yerine çeşitli dinler hakkında bilgi verilsin ve ahlak konuları vurgulansın, 4) Okullarda her inanç/din/mezhep grubu kendi dinini (ve kendi din adamlarınca) öğretilsin, 5) Okullarda din dersleri hiç okutulmasın ve isteyen dinini okul dışında kendi din adamlarından veya anne ve babanın seçeceği kimselerden öğretilsin. Her öneriyle ilgili çeşitli ayrıntılar da var; örneğin, çocuklarının zorunlu olarak din dersi almasını istemeyenler dersten muaf tutulmaları için “mazeret” beyan etmeli mi (neden göstermeli mi) konusu da arada tartışılıyor. Türkiye’de bu derslerde kullanılacak dile hiç değinmiyorum: çünkü gayrimüslim azınlıklar (kimilerine göre “farklı” din grupları!) kutsal kitaplarını “resmi dilden” farklı bir dilde okuyorlar. Yani bu dersin birçok alternatifi var.

Türkiye ve Yunanistan din dersi okul kitaplarını inceleyince, kitapları da aşan ve toplumsal bir uygulamaya varan ilginç bir benzerlik gördüm. Bir yanda çağdaş ve olumlu ilkeler söz konusu edilmekte, örneğin din derslerinde bütün dinler konusunda tarafsız bilgi verildiği, ayrımcılık ve belli bir görüşün propagandası yapılmadığı savunulmakta, bu yönde göstermelik birkaç paragraf da kitaplara konmakta, ama sonunda “egemen inanç” - bu inanca bağlı yazarlar tarafından – din eğitiminin temel kaygısına dönüştürülmekte. Bu hiç şaşırtıcı değil. Bir önceki yazımda (3.8.2010) “inançların eşitliği konusu bir paradoks (çelişki) içerir. İnanç, insanların doğru bildikleriyle ilişkili bir kavram... İstemesek bile kendi inancımızı üstün görürüz” diye yazmışım. Ders kitabı hazırlayan bir yazarın doğru bildiğini öğretmeye ve benimsetmeye çalışması kadar doğal bir şey olamaz. Söz konusu kitapların yazarları tabi ki çocuklara ancak “doğruyu” öğreterek yararlı olacaklarına samimi bir biçimde inanıyorlar.

Sonuç olarak “farklı inanç grupları” bu din derslerinden rahatsız olmakta. Türkiye deneyimiyle ve benim şahsen katıldığım ilgili akademik toplantılarda duyduklarımın sınırlı kalarak vardığım sonuç, çoğunluk dışındaki “ötekilerin” çocuklarına kendi inançları dışında din propagandası yapıldığına inandıklarıdır. Bu din derslerini savunanların vicdanları ise çok rahat: biz doğruyu ve yararlı olanı öğretiyoruz diye düşünüyorlar. Bu alanda tam bir empati eksikliği yaşanıyor. Birileri “doğruyu” belletirken, ötekiler bundan hoşnut olmuyor. İkinci olumsuz durum bu alanda otoriter bir güç dengesizliğinin oluşmuş olması: çoğunluk azınlıkta kalan kimselerin ve grupların duyarlılığını görememekte. Teknik olarak buna insan hakları ihlali denir.

Kullanılan kitaplar farklı inançlardan söz ediyor ama hep belli bir açıdan: “bizim” açıdan. Kendi açısının en doğru açı olduğuna inananın tabi ki kitabın eksik yanını görmesi olanaksızdır. Eleştiriyi kabul etse bile yararını kabul edemez. Yer darlığı yüzünden okul kitaplarının taraflı ve “farklı” inanç gruplarını rahatsız edici yanlarını başka bir yazıda ele almaya çalışacağım. Yalnız “farklı” kelimesinin kullanımına kısaca değinerek, bu terimin “farklı olmayana” göre belirlendiğine dikkati çekmek istiyorum. Neden Aleviler, Yahudiler, Hristiyanlar, Budistler, bir dine inanmayanlar “farklı” sayılıyor da çoğunluğun dini farklı sayılmıyor? Aslında her inanç grubu öteki inanç gruplarına göre farklıdır. Kalkar da yalnız bazı grupları farklı sayarsak, zımnen inancın birini (devlet okullarında öğretilen dini) “farklı olmayan”, yani “normal” sayıyoruz demektir. Teknik olarak buna da ayrımcılık denmez mi?

Laik devletin bütün inançlara eşit mesafede kalması gerektiği hep söylenir. Ama kişiler olarak her birimizin bu mesafeleri tutturmamız olanaksızdır, hatta gereksizdir de. Kendi inancımıza mesafeli kalamayız. Sağlayabileceğimiz, kişilerin değil devlet aygıtının tarafsızlığıdır. Ayrıca bütün inançlara saygı da hep hatırlatılır; ama bu her birimizin kendi inancını baş tacı etmeyecektir demek değildir. Aslında “ötekine” saygılı olmanın yolu kendi inancımızın göreceliğinden geçer. Ama bu görecelik kişi düzeyinde sağlanamaz. Yani bireyler kendi inançlarının “ötekinin” inancına göre eşit derecede doğru ve geçerli olduğunu pratikte benimsemesi, olanaksızdır demesek de, çok zordur. Böyle felsefi bir beklenti insaflı da olmayabilir. Herkesi kendi inancında rahat bırakmak, inançlı kimselerin insanüstü bir gayretle “göreceliğe” ulaşmasını beklemememiz saygının ve arzulanan toplumsal huzurun gereğidir.

Ama kişiler olarak sağlayamadığımız “mesafeli tutumu”, ulaşamadığımız tarafsızlığı ve pratikte uygulayamadığımız eşitliği ve saygıyı devlet olarak devlet okullarında sağlamak olanaklıdır. Kişiler için zor olanı, empatiyi, devlet okulu daha kolay sağlayabilir; çünkü devlet, ilkeler, kurallar ve yasalar duygularımızdan bağımsız işleyebilir. Tabi eğer toplum ve siyasiler sorunun her boyutunu görür bu yönde yol almayı isterse. Böyle bir girişimin yordamı da başka bir yazı konusu olabilir.

*

Herkül Millas'ın 31/8/2010 tarihli Zaman Gazetesi için yazdığı yazı (204)

İnanç ve Okul Kitapları (3)

Devlet okullarında din eğitimi konusunda görüşümü dile getirmek için önsöz sayılabilecek iki yazı yazdım (3 ve 17 Ağustos). Önce herkesin kendi inancına ayrı bir değer biçmesinin çok doğal olduğunu ama tam da bu yüzden pratikte bu alanda bazı sıkıntıların yaşandığını anlatmaya çalıştım. Örneğin bütün inançlara karşı eşit mesafeli olamıyoruz ve bize göre doğru olanı herkese benimsetmeye çalışıyoruz. İkinci yazımda hemen hemen bütün ülkelerde okullarda okutulan din derslerinin, farklı din gruplarında, çocuklarına inançları dışında propaganda yapıldığına inandıklarından rahatsızlıklar yarattığını dile getirdim. Bu tür bir eğitim ise ne laik devletle ne eşitlikle ne de “ötekine” saygı ile uyumlu sayılabiliyor.

Günümüzde okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi başlığını taşıyan ders kitaplarına daha somut olarak baktığımızda şu özellikleri görüyoruz: 1) İslam ve öteki din ve inançlar tek bir açıdan yorumlanmaktadır. Bu alanda farklı yorumların varlığı öğrencilere duyurulmamakta hatta farklı yorumların olabileceği ima bile edilmemektedir. Sürekli “biz” ve “bizim dinimiz” denmekte ve bu ifade ile belli bir din ve bu inancın yorumu anlatılmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımla farklı inanç grupları dışlanmış olmaktadır. 2) Aynı konular, öyküler ve örnekler birkaç kez tekrarlanmakta. Bu tekrarlar dördüncü sınıftan on ikinci sınıfa kadar dokuz yıl boyunca aralıksız sürmektedir. Öğretmekten çok ezberletmek ve benimsetmek anlayışı egemendir. Bu ders ise bütün öğrenciler için “zorunludur”. 3) Farklı inançlardan ya hiç veya çok az söz edilmektedir. Örneğin bu din kitaplarında “Tasavvuf”, “tevhit-i vücut” gibi kelimelere rastlanmıyor; Hristiyanlık Kuran’a göre anlatılıyor. Bazı inançlar ise yanlış ve önyargılı olarak ele alınmakta. Örneğin aynı başlık altına ateizm satanizmle ilişkilendirilmekte, “vahye dayanmayan inanç biçimlerinin satanizm gibi zararlı akımların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır” denmekte ve satanistlerin insanlara işkence ettikleri, şiddeti teşvik ettikleri anlatılmaktadır (9/s.16).

Kitapların içerdiği yanlışlara ve bilim dünyasının (örneğin sosyal psikolojinin, toplum bilimin ve biyolojinin) kabul ettiği bazı anlayışlarına karşı çarpıcı polemikli retoriğine burada değinmeyeceğim. Ancak temel bir iki çelişkiyi hatırlatmak istiyorum. Bir yanda “Laik devlet... din ve inançlar karşısında tamamen tarafsızdır” (9/87), “Devlet dini inanç ve düşüncelerin belirleyicisi değildir” (7/s.126), “Bağnaz kişiler ... herkesin kendileri gibi düşünmesini ... isterler” (7/s.127) denmekte, dinde zorlamanın olmaması gerektiği de sık sık vurgulanmakta (örneğin 8/s.24 ve s.99; 10/s.92) ancak bu ilkeler pratikte uygulanmamaktadır. Kitaplardaki bazı anlayışlar T.C. Anayasası’yla da çelişmektedir. Örneğin millet (ve dolayısıyla vatandaşlık)

tanımı dine dayandırılmaktadır: “Her milletin kendine has dini ... bayramları bulunur” (5/s.106). Bu anlayışa göre çoğunluğun dini “milletin” dini sayılmaktadır. “Millet olarak ... dini bayramlarımızda ... toplum olarak birlikte seviniriz” gibi cümleler (5/s.106), öğrencilere “dini cemaat anlayışına dayalı bir millet” algılaması yaratmaktadır. Yani resmi dini bayramlara, kendi farklı inançları yüzünden katılmayanlar “toplum olarak birlikte sevinen” toplumun ve milletin dışında bırakılmakta. Yazarların böyle bir anlayışı benimsedikleri izlenimi bu kitaplarda yaygındır.

Öğretilen inanç bir doğruluk ve hatta bilimsellik olarak ele alınmaktadır. Birçok kez dini inancın, yalnız “bizim inancın”, nasıl mantık ve bilimle kanıtlandığı anlatılmaktadır. Bir inancın her türlü tartışmaya son veren bir “doğruluk” olarak benimsetilmeye çalışılması, burada “Doğu pozitivizmi” diye adlandıracağım bir anlayışa işaret etmekte. Böyle bir anlayış hem dini ve öğretilenleri “son ve tartışılmaz” doğrulara dönüştürmekte hem de farklı görüşlerin artık “meşru” sayılmamasına neden olmaktadır. Bu yaklaşım öğrencilerin kritik düşünce gelişmelerini engellemektedir. Bu tür bir “bilgi” aşılması toplumsal uzlaşma, birlikte yaşama, karşılıklı anlayış ve saygı konularında ciddi sıkıntılar yaratabilir. Ulusal mutabakat bu tür “yarışmalar” yüzünden yara alabilir. Bu tür tezler karşı tezleri de tetikler ve doğurur. Kısacası, bu kitaplar eleştirel düşünceye ve empatili yaklaşıma ters düşen bir anlayışla kaleme alınmıştır.

Sonuç olarak son üç yazımla savunduğum şudur. Bir dini öğreten kitaplar yukarıda anlattıklarımın pek farklı olamaz. Bütün dinleri aynı kıstaslarla ele alan, inançları tarihsel bir olgu olarak konu edinen sosyoloji kitaplarından söz etmiyorum. Din kitapları insanların inandıklarını anlatır ve “herkesi” memnun etmesi gerçekçi bir beklenti olamaz. Amacım bu kitapların eksikliklerini gösterip daha iyilerini önermek değildir; çabam bu kitapların bir dereceye kadar düzetilebilse de pek farklı olamayacağını anlatmaktır. Bütün dünyada “dinimiz” böyle anlatılır. Sorun bu derslerin devlet okullarında herkes için “zorunlu” olmasıdır. Çözüm ise bu alanda aranmalıdır. İkinci yazımda üç olanaktan söz etmişim: İlk öğretimde 1) Bu ders seçmeli olsun veya 2) okullarda her inanç/din/mezhep grubu kendi dinini öğretsin (bu öneriyi hiç pratik bulmuyorum) veya 3) devlet okullarda din dersleri hiç okutulmasın ve isteyen dinini okul dışında kendi din adamlarından veya anne ve babanın seçeceği kimselerden öğretsin.

Bu önerdiğim seçeneklere karşı çıkanlar, paradoksal bir biçimde, farklı kutuplarda olduklarına inanan ama benzer ayna-karşıtı kaygıları paylaşan kimseler olmuştur. Bir yanda “laik” düzenin savunucuları çocukların “bilim dışı yanlış şeyler” öğrenmemeleri için din eğitiminin merkezi devlet kontrolünde olmasını savunuyor. Din eğitime önem verenler ise dinin “yanlış öğretilmesini” istemediklerinden bu eğitimin (kontrol edilen) devlet kontrolünden çıkmasına kabul edememektedirler. Yani pozitivizmin batılsı gibi doğulusu da var! Her iki yanın da çekindiği ve istemediği, insanların “başıboş” bırakılmalarıdır; kontrolün kaçırılmasıdır; birilerinin “cahil insanımıza yanlış şeyler” öğretmesidir; vesayetin yok olmasıdır. Bireye güvenmemenin işaretleridir bunlar ve bu korku toplumun derinliklerine kadar sızmıştır. Bireyler bile kendilerine

inanmamakta, otoriter bir vesayetin devamını istemektedirler. Geçenlerde Alevi çalıştaylarının sonunda dede ve zakirlerin de devletin memuru olarak çalışmaları istendiğini öğrendik (27.8). Hangi devlet her inanç grubunun bu tür isteklerini ülke çapında karşılayabilir ki?

*

Zaman / Yorum sayfasında yayınlamıştır – 8/9/2010

Recep Kaymakcan

Çoğulcu Din Öğretimi Mümkün mü?

Türkiye'de okullarda din eğitimi kamuoyu tarafından oldukça fazla tartışılan konulardan biridir. Din eğitimi ve öğretimine yönelik bu ilgi, konunun bir problem alanı olarak varlığını sürdürmesinden kaynaklanacağı gibi toplumda dinin öneminin bir göstergesi olarak da algılanabilir.

Yakın dönemde Zaman gazetesinde okullarda inançlar ve öğretimi konusunda yazdığı 3 yazı ile Herkül Millas konu üzerindeki düşüncelere katkı sağlamış ve bazı konuların yeniden tartışılmasını gündeme getirmiştir. Millas, yazılarında insan hakları ve çoğulculuk çerçevesinde okullarda inançları öğretmeyi teorik olarak değerlendirmekte ve din kültürü ve ahlak bilgisi dersine yönelik eleştirilerde bulunmaktadır. Konu hakkında Millas'tan bazı noktalarda farklı

düşündüğümü belirtmek isterim. Millas'ın konu ile ilgili yazdıklarını da göz önüne alarak çoğulculuk ve insan hakları açısından okullarda din öğretimi hakkında değerlendirmede bulunmaya çalışalım.

Farklı düzeyleri olmakla birlikte dinî çoğulculuk fikri temelde her dinin aynı değerde olduğunu ve Tanrı'ya ulaştıran farklı yollar olduğunu savunur. Millas, bir din mensubunun inandığı dini üstün gördüğü için inandığını belirtmekte ve bu açıdan dinlere eşit yaklaşmanın pratikte gerçekleşmeyeceğini savunmaktadır. Aslında bu genel kabul gören bir düşüncedir. Özellikle bir inancın dindarı için dinî çoğulculuğu benimsemenin daha güç olduğunu yapılan ampirik çalışmalar göstermektedir. Buradan yola çıkılarak devlet okullarında bir din dersi içerisinde farklı dinleri objektif ve inanç özgürlüğü standartlarına uygun öğretmenin mümkün olmadığı sonucuna ulaşmanın ne derece doğru olduğunu analiz etmeye çalışalım.

Okullarda din dersinin hukukî statüsü ve programlarının oluşmasında bir ülkenin dini coğrafyası tarihi, yönetim tarzı vb. birçok etken söz konusudur. Son yıllarda buna demokrasi ve insan hakları söyleminin etkin bir şekilde ilave olduğunu görmekteyiz. Bu çerçevede şu soruyu sorabiliriz: Din ve inanç öğretiminde okulun ve okul dışındaki dinî kurumların ve ailenin rolü nedir? Din eğitiminde okul ve dışındaki aktörlerin yeri konusundaki bir ayrım bizlerin konuyu daha iyi anlamasına yardımcı olacaktır. Kapsayıcı çoğulcu din öğretimi modelinin devlet okullarında gerçekleştirilmesi birçok zorluk içerse de mümkündür. Bu bir ülkedeki din öğretimi ile ilgili ortak alanı oluşturacaktır. Dinî kurumlar ve ailede ise herkes kendi din ve inancının eğitimini yapacaktır.

Devlet okulları, bir ülkedeki farklı din ve inanç gruplarına mensup ailelerden gelen öğrencilerin eğitim gördüğü kurumlardır. Hatta aynı din içerisinde farklılıkların ve dindarlık algılamalarının değişik olduğu da bir gerçektir. O halde okul, insan haklarına saygılı olarak konuya nasıl yaklaşmalıdır? Din öğretimine okullarda yer verildiğinde yaygın olarak iki modelin olduğunu görmekteyiz. İlki, bir ders içerisinde farklı inançların öğretim konusu yapılmasıdır. İngiltere ve Türkiye'yi modele örnek verebiliriz. İkincisi ise, her inanca yönelik paralel din derslerinin olmasıdır. Almanya ve Avusturya da ikinci modelin örneklerindendir. Şüphesiz her modelin kendine göre zayıf ve güçlü yönleri vardır. Millas, her inanç mensubunun

kendisi için ayrı din dersini öngören modele daha yakın gözükmektedir. Çünkü bu model objektif ve çoğulculuk kaygısı taşımaksızın bir inancı o inanç mensupları için öğretim konusu yapmaktadır. Ancak bu model diğer dinî inançların öğretimini göz ardı etmektedir. Ayrıca eleştiri konusu yapılan bir din dersinde farklı dinleri öğretirken objektif olunamayacağı endişesi bu modelde hiç bulunmamaktadır. Farklı inançlar için ayrı din dersi öngörmesi de uygulamada ciddi zorluklar oluşturmaktadır. Bu ise genelde azınlık dinlerinin aleyhine işlemektedir. Örneğin, bu modeli benimseyen Almanya'daki Müslümanlar son 20-30 yıldır uğraşmalarına rağmen anayasal statüde din dersi hakkını farklı gerekçelerle elde edememişlerdir.

Herkes için okullarda bir din dersi modelinin temel avantajı, öğrencilerin farklı dinler hakkında bilgi ve bakış açısı kazanmalarındır. Uygulaması kolay değildir. Farklılıklara saygıyı içeren çoğulcu demokrasi açısından daha elverişli bir modeldir. İnsanların dinî açıdan farklı olana önyargı ve hoşgörüsüzlüğün nedenlerinden biri, doğru bilgi eksikliğidir. Bu nedenle 11 Eylül sonrası okullarda din öğretimi ile ilgilenmeye başlayan Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi kuruluşlar bu modeli önermektedir. AGİT'in 2007 yılında hazırladığı "Toledo Okullarda Din Hakkında Öğrenme" raporunda bu model açıkça önerilmekte ve nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda öneriler sıralanmaktadır.

Din dersleri ve İslam dışı dinler

2000'li yıllardan itibaren okullardaki din kültürü ve ahlak bilgisi dersi program ve ders kitaplarında İslam dışı dinlerin öğretimi konusunda önemli değişiklikler yapılmıştır. Geleneksel İslam dininin bakış açısı ve tek doğru din olduğu tarzındaki yaklaşımdan diğer dinler hakkında daha objektif bilgi vermeyi hedefleyen din hakkında öğrenme yaklaşımına geçişte önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Millas, İslam din öğretimine fazla yer verildiği ve İslami bakış açısına göre farklı dinlerin öğretildiğini iddia etmektedir. Bir din dersi içerisinde farklı inançlara yer verilen ülkelerde çoğunluk dinine fazla yer verilmesi dünyada genel bir uygulamadır. Sosyolojik açıdan da gerçekçidir. Ayrıca AİHM din dersi kararlarında da sosyolojik olarak çoğunluk olan dinlerin öne çıkarılıp fazla yer verilmesini İnsan Hakları Sözleşmesi açısından sorun olarak görmemektedir. Türkiye'de DKAB dersinin pratikte Müslümanlar için zorunlu bir ders olup gayrimüslimler için bu dersten muafiyet hakkının bulunması da insan hakları açısından uygun bir tedbirdir. Çoğulcu din eğitiminde öncü olan İngiltere'nin din eğitim yasasında Hristiyanlık "ülkenin temel dini geleneği" olarak tanımlanırken onun dışındaki dinler "ülkede temsil edilen dinler" şeklinde tanımlanmaktadır.

Şüphesiz farklı dinlerin öğretiminde o din mensuplarının duyarlılıklarını önceleyen içerik ve metodik olarak yapılması gereken birçok iyileştirme bulunmaktadır. Farklı dinlerin öğretiminde o din mensubunun bakış açısı ile (insider) dışındakinin (outsider) bakış açısının birlikte verilmesi de bilimsel bir eğitim yöntemi olarak düşünülebilir. Türkiye gibi nüfusunun % 98'i Müslüman olan bir ülkede farklı dinlerin öğretimine daha fazla özen gösterilmesinin en önemli yollarından biri Müslümanların farklı bir dini öğrenme ve anlamalarının kendi dinini anlamaya katkı sağlayacağı bilincinin ve bu yönde bir pedagojinin geliştirilmesidir. Bu düşüncenin, üzerinde tartışılması gereken bir öneri olduğunu düşünüyorum. Yoksa pratikte iyileştirmenin gerçekleşmesi için insan hakları hukuki metinleri tek başına yeterli değildir. Bir anda yıllar içerisinde oluşan anlayış ve uygulamaların bırakılması da kolay değildir. Ayrıca bugünkü anlamda çoğulculuk anlayışının

eğitime yansımasının yeni bir fenomen olduğu bir gerçektir. Bu nedenle din öğretimine çoğulculuğu uygularken yerel ve uluslararası koşulların birlikte düşünülmesi gerekir. Her yeni ders program ve kitabının uygulamaya başlandıktan sonra yeniden değiştirilmeye ve geliştirilmeye ihtiyaç duyulan metinler olduğunu unutmayalım.

*

Herkül Millas'ın henüz yayınlanmamış yazısıdır

Devlet Okullarında Din Dersi

“Tartışma” herhalde en ideal kelime değildir çünkü çatışma anlamını da içeriyor. Burada bu sözü “diyalog” veya eskiden kullanılan “muhavere / müşavere ” veya “fikir alışverişi” anlamında kullanıyorum. İki alternatifimiz var: ya tartışır, birbirimizi anlar, uyumu sağlarız veya susar ve ayırırız – ve sonra da kavga ederiz. Ama diyalog kültürü kolay sağlanmıyor. Kimi zaman istemesek de iletişimi baştan engelleriz. Görüşümüzü öylesine kesin ve tek gerçek; farklı düşüneni öylesine karşımıza alıp konuşuruz ki diyalog kapısı baştan kapanmıştır demektir. Gelsin artık seyircileri arena heyecanına boğan kavgalar!

Recep Kaymakcan'ın benim yazılarıma değinen “Çoğulcu din eğitimi mümkün mü?” başlıklı yazısı (8 Eylül) bir diyalog kapısı aralama eylemiydi. Yazılarımı, haklarında yazı yazmaya değer görmesine teşekkürle başlayayım. Yazısı bazı konuları yeniden değerlendirmeme neden oldu. R.K.'yin “bazı noktalarda farklı düşündüğümüzü” yazmasına karşın bende oluşan izlenim, temel konularda anlaştığımızdır. Farkımız belki benim bu konularda o denli iyimser olmamamdır. Örneğin o “bu alanda”, yani farklı dinlerin okullarda öğretilme konusunda, “metodik olarak yapılması gereken birçok iyileştirme”den söz ederken, ben “birçok iyi olmayan” yan görmekteyim. O şişenin dolu yanına vurgu yaptı, ben boş yanına. Ama tezlere dikkatle bakınca, şişenin dolu olmadığı konusunda tam anlaşıyoruz.

R.K. birkaç kez AB ülkelerinden ve özellikle İngiltere'den örnekler vererek, okullarda çoğulcu din

eğitiminin olanaklı olduğunu savundu. Ben ise bu alanda birçok ülkede benzer sorunların yaşandığını savunmuştum (17/8). Bir rastlantı sonucu yazılarım yayınlandıktan sonra Londra iken, bir televizyon programında, biraz da şaşırarak, bir tartışma izledim (tartışma idi, diyalog değildi!) İngiltere'deki okullarda uygulanan din eğitimi konuşuluyordu ama sanki masaya Türkiye'deki din eğitimi konuları yatırılmıştı. Biri din dersi tarafsız olabilir ve okullarda okutulsun diyordu, öbürü "sen benim çocuğuma ailemizin inanmadıklarını nasıl aşıyorsun?" diye karşı çıkıyordu. Yazımda ne AB müktesebatından ve Batı'nın bize örnek olmasından söz ettim. Belki bu kez biz onlara örnek oluruz.

Çoğulcu din eğitimi "olur mu-olmaz mı" tartışması Hoca'nın aptessiz namaz fıkrasını hatırlatıyor. Eğitimi öyle adlandırır ve yaparız olur; ama sorunlar yaşanır. Ben pratik sorunları sıraladım. Sayın R.K. bu sorunları kabul ediyor. Örneğin "din mensubunun dinlere eşit yaklaşmasının pratikte gerçekleşemeyeceğinin aslında genel kabul gören bir düşünce" olduğunu o da kabul etmektedir. Ama o benden iyimserdir: bu eğitim "zorluk içerse de mümkündür " demektedir. Türkiye (ve İngiltere) modelini önermektedir. Bu "modele" göre okullarda "farklı inançlar" öğretilenektir. Sanırım iyimserlik/kötümserlik farkımız en açık bir biçimde bu noktadadır. Bu model iyi niyetlidir kuşkusuz, ama pratikte sorunludur. Türkiye'de de İngiltere'de de. Pratikte farklı inançlar öğretilmemektedir. Bu gerçeği dolaylı da olsa kabul etmektedir R.K.: "farklı inançlara yer verilen ülkelerde çoğunluk dinine fazla yer verilmesi dünyada genel bir uygulamadır" demektedir. Evet öyledir, bu da "çoğunluk" olmayanların hoşuna gitmemektedir. Çoğunlukta olanlar ise durumdan memnundur. Sanırım bu konuda, açıkça ifade etmesek de, anlaşıyoruz.

Yazdıklarımın bir noktada tam anlaşılmadığını da anladım. Ben R.K. anladığı gibi okullarda "her inanç mensubunun kendisi için ayrı din dersi" önermedim. Bu modeli "hiç pratik bulmuyorum" dedim (31/8). Aynen R.K. gibi. Benim en iyi çözüm olarak bu dersin, en başta, mecburi olmamasıdır; çünkü bu hassas konuda zorlamalar çok rahatsız edicidir. Bu uygulama için özel hazırlık gerekmiyor. Karar verildiğinde hemen uygulanabilir. Ayrıca, gözden kaçan ve ele alınmayan ikinci, daha uzun vadeli ve temel önerim, inanç eğitime devletin (hele laik devletin) karışmamasının gereğidir. Her inanç grubu (ve her ailenin kararıyla) eğitimi uygun gördüğü biçimde okul dışında sağlayabilir. Bu "model" bütün sorunları temelden halledecektir; biri hariç: kontrol artık "bizde" olmayacaktır, diye yazdım.

Ve üzerinde düşünmemiz gereken en önemli konu da budur sanıyorum. Pozitivist anlayışa göre tartışılacak bir yanı kalmamış doğrula vardır. İlim (şimdiki ifade ile "bilim") mürşit olmuştur. Modern devletin görevi bu gerçekleri öğretmektir diye bir anlayış doğmuştur. Orta çağda skolastik düşünce vardı. Bu anlayışa göre de Papa'nın veya din mensuplarının bildiği ve herkesin izlemesi gerektiği doğrular vardı. Bunlar tartışılmazdı. İster skolastik ister pozitivist olsun artık yeni kuşaklara bu tür algılamalar, anlayışlar ve inançlar aşılammaya çalışılmaktadır. Çalışılmaktadır ama miraslarımız yüzünden bu alanda tam başarı da sağlanmamaktadır. R.K.

“Bir anda yıllar içerisinde oluşan anlayış ve uygulamaların bırakılması da kolay değildir... Her yeni ders program ve kitabının uygulamaya başlandıktan sonra yeniden değiştirilmeye ve geliştirilmeye ihtiyaç duyulan metinler olduğunu unutmayalım” derken herhalde aynı görüşü dile getirmektedir. Yalnız ben bu konuda da daha kötümserim. Anlayışların değişmesi için on yıllar gerekir düşüncesinde olduğum için bu dersi zorunlu yapmayın ve inanç konusunda herkes kendi doğrusunu empoze etmeye çalışmasın demek istiyorum.

Ama çözümün ilk adımı konunun tartışılması ve tezlerimizin, düşüncelerimizin, kaygılarımızın ve duyarlılıklarımızın anlaşılmasıdır. Bu yolda bu sayfanın öncü bir rol oynadığına inananlardanım.

*

[\[1\]](#) İlk sayı kitabın kaçınıcı sınıfın olduğunu, ikinci sayı da sayfayı gösteriyor.